

ВПЛИВ НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНИХ КІНОФІЛЬМІВ НА КОГНІТИВНУ СКЛАДНІСТЬ Я-ОБРАЗУ ГЛЯДАЧА

Мельничук М. М.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
igopolt@ukr.net

Важливість психологічних досліджень кіномистецтва полягає в тому, що екранні види художньої культури набули домінуючого значення у сучасному світі мистецтва, яке в силу своїх особливостей здатне впливати на духовну організацію особистості, визначати її систему цінностей, формувати світогляд. Кінофільми, що є важливими феноменами, артефактами культури, можуть виступати, таким чином, знаряддями (знаками-символами), за допомогою яких відбувається соціалізація особистості.

Дослідження, присвячені свідомому сприйняттю різних творів мистецтва, зокрема науково-фантастичних кінофільмів, у сучасній психології досить різноманітні. Культурно-історичний, діяльнісний та психосемантичний підходи в психології мистецтва досліджують зміну смислового рівня свідомості в процесі сприйняття твору особистістю. Свідома діяльність реципієнта й автора обумовлена досвідом проживання та осмислення життя, що й забезпечує вплив творів мистецтва на людину. Вплив мистецтва на зміст й структуру свідомості особистості може виявлятися на смисловому («особистісний смисл» художньої комунікації) або концептуальному (психосемантична структура самосвідомості) рівнях. Проте, залишається недостатньо вивченим вплив кіномистецтва на особистісні структури в процесі «діалогу» особистості глядача та персоніфікованої особистості автора кінофільмів, зокрема, під час перегляду науково-фантастичних творів.

Мета – емпіричне дослідження впливу творів кіномистецтва на особистісні структури глядача та порівняння ефектів впливу кінофільмів знятих на основі єдиного твору в різних соціокультурних середовищах.

Фантастичне містить проблему Іншого та Інакшого як того, що лежить за межами людської свідомості й самого процесу пізнання, як радикально нового і непізнаного. Основною специфічною якістю науково-фантастичних кінофільмів можна назвати сам феномен фантастичного, уявного, метафоричного, який включає в себе, на відміну від творів жанру фентезі, потужну раціоналістичну, пояснюючу складову. Така діалектична взаємодія між ірраціональним й раціональним, що трансльована в науково-фантастичних творах, може актуалізувати внутрішню активність особистості у процесі визначення неоднозначних і невизначених феноменів як зовнішньої реальності – актуалізація об'єктивного пізнання навколишнього світу, так і внутрішньої реальності – актуалізація суб'єктивного пізнання самого себе – самопізнання. У першому випадку буде актуалізуватися об'єктивне пізнання навколишнього світу, у другому – суб'єктивне пізнання самого себе – самопізнання особистості.

Іншим аспектом специфіки науково-фантастичних творів можна назвати трансляцію позиції Іншого в особливій формі. Інший в даних творах представлений не як Антагоніст, а як Непізнаний Інший (Інакший). Стратегія взаємодії з цим Іншим – пізнання, а не протиставлення і протистояння. Таке ставлення до Іншого (Інакшого) передбачає можливість діалогу та конструктивної взаємодії, а не суперництва і конфлікту. Психологічний вплив науково-фантастичних кінофільмів, таким чином, полягає в актуалізації процесів пізнання Іншого, Інакшого і самопізнання самого себе як Іншого.

Таким чином, зміна структури і змісту свідомості, а також розширення меж усвідомлення особистістю самої себе в результаті комунікації з науково-фантастичними фільмами може активізувати процеси самопізнання особистості як осмислення й інтерпретацію власного «Я» та як усвідомлення особистістю різних аспектів образу «Я».

Під час відбору кінофільмів для емпіричного дослідження ми врахували наявність певної позиції автора твору. На нашу думку, саме авторська точка зору режисера А. Тарковського на створення науково-фантастичних кінофільмів є найбільш адекватною для даного дослідження.

Оптимальним контингентом досліджуваних, на нашу думку, є студенти юнацького віку за таких причин: 1) студентство – це період розвитку, що в найбільшому ступені виявляє залежність від конкретних соціально-історичних умов. Тому студенти найбільш сензитивні до змін у суспільстві, трансформацій ціннісних орієнтацій і смислоутворюючих життєвих установок; 2) студентство – початок ранньої дорослості, і соціальний статус студента характеризується наявністю досить великої внутрішньої активності особистості, яка необхідна для освоєння нової професійної і соціальної ідентичності. Актуальність тематики творів для даної вибірки може визначатися ставленням до наукового пізнання у студентів, основною діяльністю яких є професійна освіта. Виходячи з цього, нами було проведене дослідження, що спрямоване на вивчення специфіки впливу науково-фантастичних кінофільмів на особистісні структури, а саме на рівень самопізнання індивідуальності студентів, за допомогою аналізу динаміки когнітивної складності досліджуваних.

Для цього було відібрано два кінофільми, що знімались на основі одного твору польського фантаста С. Лема [5] «Соляріс» у різних соціокультурних середовищах: «Соляріс» вітчизняного режисера А. Тарковського та «Соляріс» американського режисера С. Содерберга.

Дослідження проводилось серед студентів психолого-педагогічного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка віком від 21 до 23 років (77 осіб) протягом 2015-2018 років.

Методи дослідження: емпіричний – методика «Техніка репертуарних решіток» (за Дж. Келлі) [8]; математичної статистики – статистичний критерій кутового перетворення Фішера – ϕ та факторний аналіз.

Результати першої серії дослідження свідчать, що більшість респондентів (83%) мають спрощеність, слабку диференційованість, нероздільність структури рольового репертуару особистості (1-3 фактори), що

вказує на низький рівень когнітивної складності. 17% досліджуваних студентів мають сильнішу диференціацію та інтеграцію структури рольового репертуару особистості (4-5 фактори), що свідчить про достатньо високий ступінь когнітивної складності.

Метою другої серії нашого дослідження стало визначення рівня когнітивної складності респондентів після перегляду к/ф «Соляріс» А. Тарковського. Результати дослідження показали, що відсоток досліджених (77%), які убачають менше відмінностей між рольовими образами, і структура їх рольового репертуару слабо організована, тобто – з низьким рівнем когнітивної складності, дещо падає (на 6%). Відповідно – 23% досліджуваних студентів характеризуються високим рівнем когнітивної складності.

Оцінюючи результати третьої серії дослідження після перегляду к/ф «Соляріс» С. Содерберга, бачимо, що 88% респондентів мають низький рівень когнітивної складності. Високий рівень когнітивної складності виявився у 12% досліджуваних, які оперують більшим числом рольових образів та мають організовану систему рольового репертуару.

Порівнюючи ефекти впливу обох стрічок можна говорити, що після перегляду кінофільму «Соляріс» режисера А. Тарковського збільшується ступінь диференціації та інтеграції структури рольового репертуару особистості, та, відповідно, зростає когнітивна складність в більшій мірі, ніж після впливу кінофільма «Соляріс» режисера С. Содерберга.

Узагальнюючи отримані дані можна сказати, що кінофільм «Соляріс» режисера А. Тарковського краще сприяє розвитку когнітивної складності глядача через збагачення структури рольового репертуару особистості, а значить, і більшому розвитку самопізнання, що, в свою чергу, може впливати на ефективну соціалізацію в багатогранному полікультурному суспільстві, в якому велика кількість субкультур та соціальних груп вимагає від особистості гнучкості у сприйнятті себе та інших.

Кінофільм «Соляріс» режисера С. Содерберга не вплинув на структуру рольового репертуару особистості та рівень когнітивної складності. Це може бути пояснено тим, що даний кінофільм, створений у чужорідному соціокультурному середовищі, транслює неактуальні в нашій культурі рольові образи.

Отримані результати дозволяють зробити висновок про те, що виявлені ефекти впливів науково-фантастичних кінофільмів на особистісні структури, когнітивну складність Я-образу, показують сприйнятливність досліджуваних студентів до культурної специфіки історії пізнання, яка транслюється в кінофільмах, створених у різних соціокультурних середовищах.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо в дослідженні архетипічних образів (елементів) включених у факторну структуру когнітивної складності Я-образу досліджуваних.

Список використаних джерел:

1. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика, 1987. – 244 с.

2. Дашкова Т. Фантастическое в фильмах Андрея Тарковского Солярис и Сталкер / Т. Дашкова, Б. Степанов. – М. : Новое литературное обозрение, 2006. – С. 311–344.
3. Келли Дж. Теория личности. Психология личных конструктов / Дж. Келли; пер. с англ. – СПб.: Речь, 2000. – 249 с.
4. Леонтьев А. Н. Некоторые проблемы психологии искусства / А. Н. Леонтьев // Избранные психологические произведения. – В 2-х т., Т.2, – М.: Педагогика, 1983. – С. 251–261.
5. Лем С. Фантастика и футурология / С. Лем; пер. с пол. С. Н. Макарецва; под ред. В. И. Борисова. – М.: ООО «Издательство АСТ», ЗАО НЛП «Ермак», 2004. – 591 с.
6. Петренко В. Ф. Основы психосемантики / В. Ф. Петренко. – М. : Изд. МГУ, 1997. – 400 с.
7. Юнг К. Г. Архетип и символ / К. Г. Юнг; пер. с англ. – М.: Ренессанс, 1991. – 380 с.
8. Франселла Ф. Новый метод исследования личности / Ф. Франселла, Д. Баннистер; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1997. – 236 с.